

A jász ember mentalitása

Az iráni eredetű jászok IV. Béla uralkodása idején a kunokkal együtt telepedtek be hazánkba. A betelepülő két nép nem volt egyenrangú, s elvált egymástól eredet, nyelv, kultúra és politikai helyzet tekintetében is. A kunoknak alávetett katonáskodással és egyéb szolgáltatásokkal tartozó segédnép volt a jász, s mint az alán népek általában, nem nomád állattartó életmódot folytattak, hanem elsősorban földművelők voltak. A nomád kunok Magyarországon is megőrizték a jászok feletti rendelkezési jogait, mert a IV. Béla, majd Kun László biztosította kun privilégiumok egyik leglényegesebb része az volt, hogy a kunok „belügyeibe”; nem szólnak bele sem az oligarchák és egyházi rendek, sem a király. Ezért is van az, hogy a jászok magyarországi bejövételéről egykorú források nem szólnak; mindig csak a vezető kunokat emlegetik okleveleink.

A betelepüléskor még egyetemesen alávetett jászok éppen eltérő kultúrájuk miatt elváltak a kunoktól. Számos nyom utal az akkori jász etnikai tudat meglétére, amelynek táplálója a más nyelven kívül éppen a különböző kultúra volt. Ez a meglévő etnikai tudat és földművelésre alapozott életmódjuk segítette a jászokat ahhoz, hogy 1323-ban egyetemlegesen Károly Róberttől a kunokéhoz hasonló, de egyben a kunokétól el is különülő privilégiumot kaphassanak. Az történt ugyanis, hogy bár a politikai hatalom a kunok kezében volt, a kunok nomád életmódja, hadjáratokra alapozott gazdasági élete az új

hazában, a szilárd állami kereteken belül a Kárpát-medencében, magyar királyság keretei között nem sok kibontakozási lehetőséget kapott. Ugyanakkor a kun törzsszövetségén belül az addig alávetett, földművelést folytató jászok éppen a magyar viszonyokhoz való alkalmazkodni tudásuk miatt jelentős tényezővé válhattak, s erős etnikai tudatuk segítségével el tudtak szakadni a kunoktól, s mert sikerült nekik is hasonló jogokat szerezni, kivonták magukat fennhatóságuk alól.

Megfigyelhetően a jászok a 14-15. században már nem a kunokkal tartanak fenn kapcsolatot, hanem az Eger-Gyöngyös vidéki részekkel és a Tápiósággal. Kiváltságaik birtokában csakhamar megindul elmagyarosodásuk, életmódbeli teljes hasonulásuk. Nyelvükben elmagyarosodnak; keresztény hitre jóval a kunok előtt tértek; beilleszkednek az északalföldi gazdasági, társadalmi keretekbe; közvetítőivé váltak a hegyvidék és az alföld kulturális javainak. Természetesen ez az etnikai tudat fokozatos halványodásával is együtt járt. Amint közelednek kultúra és a társadalmi-gazdasági élet területén a környező magyarokhoz, úgy gyengül jász öntudatuk, válik másodlagossá eredeti elkülönültségük, származásuk. A jász identitás megtartása szempontjából az új hazában ugyanis sokkal fontosabb tényezőnek bizonyult az önálló jász privilégiumok megszerzése, mint az etnikai meghatározottság. A középkori rendi társadalomba a jászok az 1323-as privilégiumok segítségével, önálló rendként illeszkedtek be. Az éppen ekkortájt kifermálódó, majd fokozatosan növekvő politikai súlyú köznemesség és jobbágyság között foglaltak helyet: bizonyos előjogaik voltak (önálló közigazgatás, bíraskodás, vámkedvezmények, földesúrtól való mentesség), s mindennek fölött szabad állapotúaknak tekinthetők, akik csak egyetemlegesen függenek a királytól; annak katonai és anyagi szolgáltatásokkal tartoznak, különben pedig függetlenek. Önálló rendként

illeszkedve be a magyar feudális társadalom rendi hierarchiájába, ettől kezdve számukra a legfontosabb e rendi jelleg megőrzése, esetleges bővítése, s újabb jogok megszerzése. Jásznak is csak rendként tudtak megmaradni.

Rendi önállóságukban volt gazdasági erejük, társadalmi és kulturális súlyuk biztosítéka. Kiváltságaikat azonban csak egyetemesen és helyhez kötötten gyakorolhatták. Amint elköltöztek a Jászságból, kiváltságaikat elveszítették. Ez azt is jelentette, hogy azok a jász eredetű települések, amelyek kívül estek a Jászságon fokozatosan leszakadtak, beolvadtak környezetükbe. A Jászság lakói ugyanakkor egyetemesen privilégiumaikat megerősítették, gyarapították, zárt egységgé váltak. Ettől a pillanattól kezdve már nem az volt a lényeg a számukra, hogy jászok, hanem az, hogy kiváltságosak (legfeljebb egy ideig még a jász mivoltuk és rendi jellegük egybeesett). Ilyen helyzetüket még a török is méltányolja, meghagyja a jászok egy összegben fizetett adózási rendszerét, Jászberényt khász városá, s egy időben a kádi székhelyévé is teszi.

A jászok kiváltságai a 17. század második felében, s főként a 18. század elején kerülnek végveszélybe. Jóllehet II. és III. Ferdinánd, majd I. Lipót többször is megerősíti a korábbi királyi privilégiumokat, gyakorlatilag nem veszik figyelembe ezeket, s 1694-től már véglegessé válik az a terv, hogy jogaiktól megfosztják a jászokat s velük együtt a kunokat is. 1702-ben be is következett elzálogosításuk, majd 1735-ben eladatásuk. 1745-ben azokkal a kunokkal összefogva, akiktől eddig eltávolodni igyekeztek, tudják csak visszaszerezni Mária Teréziától kiváltságaikat úgy, hogy maguk fizetik ki földesuruknak a váltságösszeget. II. József uralkodása végén privilégiumaik újra veszélybe kerülnek, de az uralkodó halála után mégis sikerült a redempció eredményeit stabilizálni.

A redempció mind a kortársak, mind az utókor szemében nagy tett volt, hiszen olyan korszakban sikerült egy jelentős tömegnek feudális kiváltságokat szerezni, s ezzel biztosítani a polgári fejlődést, amikor a fejedelmi abszolutizmus törekvései éppen ellenkezőek voltak; nagy múltú családok, városok birtokai kerültek a neoaquistica commissio működése eredményeként új tulajdonba. A jogcsorbítás elleni küzdelem, majd a redempció, s végül a redempció eredményeinek védelme azt kívánta a jász és kun társadalomtól, hogy anyagi, társadalmi és szellemi erejét koncentrálja, s e cél szolgálatába állítsa.

A tartós védelmi rendszer szilárd ideológiát is megkívánt, s nem véletlen, hogy éppen a 17. század közepétől kezdve vannak adataink arra vonatkozóan, hogy ez az ideológia kiépülőben van. A 18. század végén pedig, amikor a redempció eredményeit végleg biztosítják, pedig teljesen ki is formálódott ez a szellemi véderő, magára öltve a kor ideológiáinak összes jellegzetességét. Ennek jegyében megerősödik a jász etnikai tudat (jzig-metanaszta jász eredet hangsúlyozásával), kultikus tárgyá, a jászok "szent-koronájává" válik a Lehel-kürt, több helyi mondát korai itt létük, hősi múltjuk, vezérek nagyságának igazolásaként népszerűsítene (Csörsz, Ágó, Lehel, Borsa), összegyűjtött privilégium leveleiket újra hitelesítetik, megalkotják a Jászkun Statutomokat, amely belső viszonyaik és jogrendszerük tükré. Ezek írásos megformálást is nyernek, szívósan tovább élnek, de számottevő hatásuk a jász tudat kialakításában a Lehel-kürtön kívül nincs. A redempció, mint a kunokkal közösen végrehajtott és az egész jászsági, kunsági társadalmat is gyökeresen átalakító történelmi tett, kialakítja, megteremti a közös jászkun tudatot. Ez kifelé egységesnek mutatja a két Kunság és a Jászság lakosságát, s a privilégiumok hathatós védelmezője marad több mint egy évszázadon át. A magyar nemesi vármegyrendszerbe sajátos közigazgatási egységet alkotva, privilégiumokat élvezve, sajátos feladatot ellátva önálló egységként tagozódik be. A Nemes Jászkun Kerület vagy Hármás Kerület hármás tagozódása is megmarad, de ennek inkább a

kerületen belüli, úgymond belpolitikai jelentősége van, s élteti tovább a sajátos jáász, kis- és nagykun tudatot. Kifelé inkább egységüket deklarálják, noha a redempcionális összeg nagysága belülről erősen tagolja az egész, immár jááskun társadalmat.

1848-ig, az áprilisi törvényekig állott fenn ez a mind kiépítettebbé váló, lassan megmerevedni látszó állapot, s jááskun jogként, jááskun társadalomként, Jááskun Kerületként jelent meg az ország nyilvánossága előtt, táplálta a jááskun öntudatot. A jobbágyfelszabadítás jogilag nivellálta a Hármaskerület lakóit, de közigazgatási egységként (kivéve az önkényuralom korát) 1876-ig fennmaradt. A jááskun tudatot közigazgatási elkülönülés tovább éltette, bár látván látszott, hogy nem sokáig állhat már fenn. A polgárosuló Magyarország új és egységes közigazgatási rendszert kívánt.

1876-ban végbe is ment közigazgatási átrendeződés. A felbomlott Jááskun Kerület települései közigazgatásilag több megyében szóródnak szét. A jááskun öntudat egyre halványodó történeti tudattá alakul át, ami időről-időre feltámad, tápot kap, él és létezik, de különösebb hatása nincs, illetve egy-egy településen, közigazgatásilag (pl. megye, járás, választókerület, közös községi tanács) néha összetartozó részek kapcsolatában, családi, rokoni összejöveteli alkalmakkor

emlékeznek rá.

Nem így a külön jáász (s velük a nagykun-, vagy kiskun- tudat is), ami bár szintén történeti tudatként létezik, de a mindenkori életben, hétköznapiakban, ünnepeken sokkal erősebben, meghatározóbb módon volt és van jelen. Napjainkban, a rendszerváltás után teljesen megújult, s reneszánszát éli. Civil szervezetként pedig mintegy új szervezeti keretei is létrejöttek.

Ma nemcsak a hagyományok ápolása terén fejtenek ki kulturális tevékenységet, de a közösségek egészét, magát a jáászokat egyetemlegesen is (világtalálkozó) közös összefogásra, az anyaterület pártfogolására buzdítják. Vállalkozásokat, gazdasági társaságokat, társadalmi megmozdulásokat, akciókat szerveznek, biztosítják jelenlétüket az ország, a nemzet életének legkülönbözőbb területein.

Mivel a kunok is hasonlóan leheltek életet a kun tudatba, ma ott tartunk, hogy kiépülőben van egy, a volt kerületeket átfogó új jááskun tudat is. A civil szervezetek pedig úgy épülnek fel, mint az egykori kerületi szervezet, élen a jááskun kapitánnyal.

A jáászági közösségek felújították a viseletet, jelvényeket, ünnepeket, lovas bandériumokat, gondozzák a történeti emlékhelyeket, valamennyi településen múzeumként funkcionáló tájházat teremtettek, melyek a helytörténeti kutatás, művészeti élet centrumai, majd mindenütt megírták vagy írják a település történetét, helyi lapokat adnak ki, találkozókat, fesztiválokat tartanak, színvonalas együtteseik vannak (néptánc, kórus, színjátás, kézművesség), szokásokat újítanak fel hiteles formában, himnuszuk, új ünnepi rítusaik vannak, s az iskolai tananyag egyre szervezettebb részévé válik a jáász múlt ismerete. A magyar nemzeti tudat ápolói még messze vannak ettől a tudati és gyakorlati szinttől, holott látható haszna, fegyelmező és jóra mozgósító volta éppen a jáászági eredményeket látva nem lehet kétséges.

Az iráni eredetű, 13. században betelepült keleti népcsoport elnyert privilégiumai birtokában és védelmében megőrizte minden keveredés, nyelvi váltás dacára önmagát. Vezető rétege tudatos politikája miatt történeti tudatának más-más oldalát hangsúlyozva, a kor kihívásaihoz igazodva a közösség fennmaradását szolgálta. Tagolt, erős és zárt társadalmat, sajátos, munkára épülő, és köz iránti kötelességeit fegyelmezetten teljesítő kultúrát és erkölcsrendet hozott létre, hogy egyetemlegesen biztosítani tudja privilégiumai ellenértékét (katonai szolgálat, adó). Önálló közigazgatási egységként való létezése abroncsként fogta őket össze. A Jáászág kultúrája ma szerves és értékes része, sajátos színtöltő és variánsa a magyar kultúrának, s

sajátos és jellegzetes emberi magatartást teremtett. Magyarán a legtöbb emberen meglátni hogy jászsági származású. A Jászságot ma etnikai csoportként határozza meg a néprajz. Ez utal idegen eredetükre, történeti múltjukra, kultúrájuk paraszti-nemesi, parasztpolgári jellegére, melyben a hagyományok szerepe döntő.

A jászsági emberek magukról így vélekednek: "Mi jászok vagyunk, de magyarok. A magyarok között a jászok a legkülönbek." Ha a rendkívüli módon árnyalni képes magyar nyelvet elemezzük, akkor ez az önjellemzés legalábbis furcsának tűnhet. Benne van az egykori idegen származás tudata, de az is, hogy ő ma mindennek előtt, nemhogy magyar, de annak is a lelegeje. A jászsági ember, mikor magáról azt állítja, hogy jász, egyúttal deklarálja azt is, hogy igen erős történeti tudása és tudata van lakóhelyét, népcsoportját, s egyúttal magyarságát illetően is.

Említettük, hogy igen tagolt, erős törvények között, kötelességtudásra nevelt népcsoporttal állunk szemben. A mindenkori előjáróság, az iskola, az egyház, a különböző ünnepi aktusok (nádori látogatás, új okirat kihirdetése, katonaállítás, tisztségviselők választása, stb.) jász tudatukat felfokozta, cselekvő képességüket megsokszorozta, közügyek iránt érzékennyé tette. A sikeres közösségi akciók pedig (melyek között ott van az 1323-as önálló privilégiumszerzés, épp úgy,

mint ezek állandó gyarapítása, maga a redempció, a puszták megszerzése, majd eladása, betelepítése, szomszédos területeken való tömeges földvásárlások sora) az állam, a törvények, a mindenkori vezetők, politikusok iránti tiszteletet jellemző jegyükké tették.

Korábban ezt a jász jellemvonást aulikusság néven írtam le, mert egy korai korszak magatartásaként mutattam be először. Ha ez a név nem is nyerte el a szakma tetszését (ódonnak, pontatlannak találták?) lényege maradt: a hatalomban való bizalom, vezetők iránti hajlandóság, a törvényes út betartása, tekintély tisztelete, de nem feltétlenül.

A jászok igen szeretik a parádét, a kivonulásokat, ünnepeket, ünnepléseket és ünnepeltetéseket, közöttük a maguk ünnepeltetését is. El nem mulasztják egy számukra fontos esemény évfordulójának megünneplését, egy-egy magas vendég meghívását, nyilvános fogadását, ahol kisebb-nagyobb felkészült csoportjaik szerepelhetnek, bemutatják értékeiket, felölthetik mára már minden településen elkészített díszruháikat, díjakat kaphatnak, adhatnak át.

Feltálmagatartásaként mutatnak be először. Ha ez a név nem is nyerte el a szakma tetszését (ódonnak, pontatlannak találták?) lényege maradt: a hatalomban való bizalom, vezetők iránti hajlandóság, a törvényes út betartása, tekintély tisztelete, de nem feltétlenül.

Feltálmagatartásaként mutatnak be először. Ha ez a név nem is nyerte el a szakma tetszését (ódonnak, pontatlannak találták?) lényege maradt: a hatalomban való bizalom, vezetők iránti hajlandóság, a törvényes út betartása, tekintély tisztelete, de nem feltétlenül.

A jászok igen szeretik a parádét, a kivonulásokat, ünnepeket, ünnepléseket és ünnepeltetéseket, közöttük a maguk ünnepeltetését is. El nem mulasztják egy számukra fontos esemény évfordulójának megünneplését, egy-egy magas vendég meghívását, nyilvános fogadását, ahol kisebb-nagyobb felkészült csoportjaik szerepelhetnek, bemutatják értékeiket, felölthetik mára már minden településen elkészített díszruháikat, díjakat kaphatnak, adhatnak át.

Szerves része és velejárója az etnikai- és történeti tudatnak, a hagyományőrzésnek, hatalom- és tekintély tiszteletnek, parádék szeretetének a szimbólumok kultusza, építmények, helyszínek és emlékek felmagasztosítása. Közülük természetesen a Lehel-kürté az elsőség.

Korai, 17. századi pecsét és címer előzménye köztudott, nemcsak a Jászság címereinek része, de a jász kirajzásokon is feltűnik, már a 18. században. Kunszentmárton, Kiskunmajsa templom kapuja fölött épp úgy ott van, mint a sokkal későbbi jászszentlászlóin. Ha már itt vagyunk e névnél, említsük meg, hogy valamennyi jászsági település elérte, hogy a Névtani Bizottság a Jász-előnevet megadja (olyan hosszú névnél is, mint Jászfelsőlőszentgyörgy). Napjainkban a határbeli feszületek, Zagyva hidak melletti Nepomuki Szent János szobrok, a

Jászságra jellemző Szent Vendel szobrok, a berényi főtér nagyszámú, homokkőből faragott szobrainak felújítása folyik adakozásból, a hívek "közmunkájából" és egyházi segítséggel.

Ápolják jeles szülötteik (Déryné Széppataki Róza, Palotássy János karnagy és a verbunkos zene jelese, Székely Mihály operaénekes, Rácz Aladár cimbalom művész, Gerevich Aladár hétszeres olimpiai bajnok, Hamza D. Ákos festőművész, filmrendező stb.) emlékét, megünneplik évfordulóit, s tárgyaik múzeumi kiállítás részei.

Helyi közéleti személyiségek, jászsági szülöttek, Jászságban dolgozók, Jászságért dolgozók neveit utcák, terek, intézmények viselik és büszkék rájuk. Nem csupán felújított viselet, bandériumi díszlet a huszár ruha, hanem a jászok, a jász huszárok szimbóluma is. A vitézi múlt, hadi dicsőség, a katonás vagy férfias viselkedés, egyben a kötelesség szimbóluma is. Nem véletlenül díszte a jászberényi főtérnek a jászkun huszár bronzszobra.

A jász kiváltságok úgy voltak méretezve, hogy mellette bizony kemény paraszti munkát kellett mindenkinek végezni. A redempcióban komolyabb részt befizetni nem tudó irredemptus réteg személyét tekintve épp úgy szabad volt, mint egy vagyonos redemptus, ha a rárótt közösségi terheknek - éppen munkájával - eleget tett. A redemptus rászorult, ha nagyobb birtoka, s kisebb családja volt, munkát kapott ugyan, de volt idő, hogy a településen kívül nem vállalhatott munkát. A vagyonosabb gazdák is személyes munkára kényszerültek, keményen dolgoztak, ha ki akarták használni azokat a privilégium biztosította lehetőségeket, ami jobbágyi környezete fölé emelhetné őket. A jász ember egyik legfőbb tulajdonságává így a kemény munka vált. Hatalmas munkabírását, élete munkának való alárendeltségét, önmaga kizsákmányolását valamennyi Jászság környéki ember vagy idegenbe került jászokat megítélők egyaránt elismerték. Terjeszkedésük, más határokon való boldogulásuk fegyelmezett szigorú munkával, családi üzemszervezetük sajátos voltával és beosztó takarékos életvitellel valósulhatott meg, amit mélyen vallásos hitük is támogatott. A takarékos, sokak szemében szinte főszevénységre hajazó magatartás ellentmondani látszik az ünnepszereketükről mondottakkal. Tudnunk kell, hogy az ünnep nem pazarlással jár, hanem ésszerű keretek közé szorított vidámság, felszabadult, a munkáját ekkor félretevő ember igazi élménye, amely felemel, megtisztít, s a szó eredeti értelmében üdvözít.

Dr. Szabó László néprajzkutató, egyetemi tanár, Jászságért Díjas

(Megjelent: a MÚZEUMŐR 2011. szeptemberi, valamint a REDEMPTIO 2013. júniusi számában)